

فصل ۱: فرهنگ جهانی درس ۳: نمونه های فرهنگ جهانی ۱ طراح: ایرج ابراهیمی	بسمه تعالی معاونت آموزش متوسطه وزارت آموزش و پرورش دفتر آموزش متوسطه نظری دبیرخانه راهبری کشوری علوم اجتماعی و سواد رسانه تولید شده در استان زنجان	محتوای نوشتاری کتاب جامعه شناسی ۲ سال تحصیلی ۱۴۰۰ - ۱۳۹۹ (درسنامه)
---	--	---

اهداف درس		
شکل گیری	تعریف	
		فرهنگ تغلب
		جهان گشایی ها و امپراتوری ها
		نوع فرهنگ های مغلوب و فرهنگ های مهاجم
		امپریالیسم و استعمار
		انواع استعمار (گذشته، نو و فرانو)
		ابزارهای انواع استعمار

- براساس مفهوم فرهنگ جهانی در درس قبل، بنویسید که چه ابعاد جهانی شدن را در تصور عنوانی این درس وجود دارد؟

– فرهنگ تغلب از نظر فارابی

ابونصر محمد فارابی (۳۳۰ – ۲۶۰ هـ.ش) در گونه‌شناسی جوامع، یکی از انواع جوامع جاهلی را جامعه «تغلب» می‌نامد. او در تعریف این نوع جامعه می‌نویسد: در جامعه تغلب، مردم برای غلبه یافتن بر سایر ملت‌ها با یکدیگر همکاری می‌کنند و این هنگامی پیش می‌آید که همه آنها، شیفته غلبه بر اقوام و ملل دیگر باشند. هدف این مردم خوار و مقهور کردن دیگران است. آنها نمی‌خواهند ملت مقهور، مالک جان و مال خود و... باشد. چنین افرادی دوست دارند بر یکایک مردم جامعه خود نیز چیره شوند ولی از آنجا که در یک جامعه مردم برای بقای خود، غلبه بر اقوام دیگر و جلوگیری از غلبه اقوام دیگر بر خود به هم نیازمندند، ناچارند از چیرگی بر یکدیگر خودداری کنند. چنین مردمی گمان می‌برند که فقط آنان خوشبخت، پیروز و مورد رشک دیگران‌اند (و باید باشند) و از همه جوامع دیگر برترند. آنها مردم جوامع دیگر را خوار و بی‌ارزش می‌شمرند. این گونه اندیشه‌ها در آنان حس خودخواهی را تقویت می‌کند. پس، همواره می‌خواهند دیگران آنان را ستایش کنند. گمان می‌برند که ملت‌های دیگر نتوانسته‌اند به موقعیتی که آنان به‌دست آورده‌اند، برسند و اصولاً چنین سعادت‌ی را نمی‌شناسند.

۱- غلبه بر سایر ملت‌ها
مردم برای غلبه یافتن بر سایر ملت‌ها، با یکدیگر همکاری می‌کنند و این هنگامی پیش می‌آید که همه مردم، شیفته غلبه بر اقوام و ملل دیگر شوند

۲- خوار و مقهور کردن
هدف این مردم خوار و مقهور کردن دیگران است می‌خواهند ملت مقهور نه مالک جان خود باشد و نه مال خود و نه هیچ چیز دیگر

۳- چیرگی بر دیگران
چنین افرادی دوست دارند که بر یکایک مردم جامعه خود نیز چیره شوند ولی از آنجا که مردم جامعه برای بقای خود، برای غلبه بر اقوام دیگر و برای ممانعت از غلبه اقوام دیگر بر خود، به هم نیازمندند، ناچارند از چیرگی بر یکدیگر خودداری نمایند.

۴- خودخواهی
چنین مردمی گمان می‌برند تنها آنان هستند که خوشبخت، پیروز و مورد رشک دیگرانند و باید باشند و از همه جوامع دیگر برترند. مردم جوامع دیگر به نظر آنان خوار و بی‌ارزش شمرده می‌شوند. این گونه اندیشه‌ها در آنان حس خودخواهی را زنده می‌کند. همواره می‌خواهند دیگران آنان را ستایش کرده و چاپلوسی نمایند. گمان می‌برند که ملت‌های دیگر نتوانسته‌اند به موقعیتی که آنان به دست آورده‌اند برسند و اصولاً ملل دیگر چنین سعادت‌ی را نمی‌شناسند.

– جامعه تغلب : جهان‌گشایی و امپراتوری

– سوال:

در طول تاریخ فرهنگ‌هایی از مرزهای جغرافیایی خود عبور کرده و به سوی جهانی شدن گام برداشته‌اند. برخی از آنها فرهنگ سلطه و استکبار بوده‌اند. عملکرد فرهنگ سلطه در گذر تاریخ چگونه بوده است؟ نمونه‌های مختلف این فرهنگ کدام‌اند؟

- فرایند شکل گیری فرهنگ سلطه

- برخی فرهنگ ها و جوامع، سلطه بر دیگر جوامع را ارزش اجتماعی برتر می دانند.
- در گذشته تاریخ، فرهنگ سلطه و استکبار، امپراتوری های بزرگی به وجود آورده است.
- امپراتوری و شاهنشاهی از طریق کشورگشایی و با قدرت نظامی و حضور مستقیم سربازان پیروز شکل می گیرد.

- پیامدها و عملکرد فرهنگ سلطه

جهان گشایی و امپراتوری اغلب با کشتار و خسارت های انسانی و اقتصادی فراوان همراه بوده است.

- نمونه های فرهنگ سلطه

اسکندر تخت جمشید را به آتش کشید. مغولان برخی شهرها را از دم تیغ گذراندند و حیوانات آنها را نیز نابود کردند.

- نمونه

در نتیجه تهاجم مغول، شهری که چشم و چراغ تمام ماوراءالنهر و مکان اجتماع فضلا و دانشمندان بود، آن چنان ویران گردید که فراریان معدود این شهر جز جامه ای که بر تن داشتند چیزی دیگر نتوانستند با خود برند. یکی از اهالی بخارا که پس از آن واقعه جان سالم به در برده و به خراسان گریخته بود؛ چون حال بخارا را از او پرسیدند؛ جواب داد: «آمدند و کُندند و سوختند و کشتند و بردند و رفتند».

جماعت زیرکان که این تقریر شنیدند، اتفاق کردند که در پارسی موجزتر از این سخن نتواند بود.

(تاریخ جهانگشای جوینی)

- سوال

آیا غلبه نظامی همواره با غلبه فرهنگی همراه است؟

در تاریخ اقوامی بوده اند که با قدرت نظامی بر دیگر اقوام تسلط پیدا کرده اند. غلبه نظامی گرچه به حضور مستقیم مهاجمان در مناطق جغرافیایی مورد تهاجم منجر می شود، همواره گسترش فرهنگی آنها را به دنبال نمی آورد.

الف - جوامع مغلوب با فرهنگ قوی

قومی که در اثر تهاجم نظامی شکست می خورد، اگر هویت فرهنگی اش را حفظ کند با ضعیف شدن تدریجی قدرت نظامی مهاجم، می تواند استقلال سیاسی خود را به دست آورد و اگر فرهنگی غنی و قوی داشته باشد، می تواند گروه مهاجم را در فرهنگ خود هضم کند و به خدمت گیرد.

- نمونه ۱

- ایرانیان و یونانیان باستان فتوحاتی فراتر از مرزهای جغرافیایی شان داشتند اما جهان گشایی ها به جهانی شدن فرهنگ آنان منجر نشد.

■ بنا و سنگ نوشته‌ای به خط یونانی به جا مانده از سلوکیان. حضور نظامی سلوکیان در ایران منجر به بسط فرهنگی آنان نشد.

- نمونه ۲

- مغولان نیز با قدرت نظامی خود مناطق وسیعی از جهان را تصرف کردند ولی فرهنگ آنها، قومی و قبیله ای بود و شایستگی های جهانی شدن را نداشت. آنان به سرعت تحت تأثیر فرهنگ هایی قرار می گرفتند که به لحاظ نظامی از آنان شکست خورده بودند. این گونه بود که امپراتوری مغول در چین، هند و ایران تحت تأثیر فرهنگ های اقوام مغلوب، هویتی چینی، هندی و ایرانی پیدا کرد و به صورت سه حکومت مستقل درآمد.

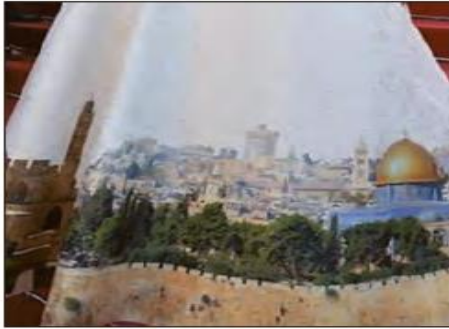

■ غازان خان در حال قرائت قرآن. او هفتمین ایلخان از سلسله ایلخانان ایران بود که به اسلام روی آورد و اسلام را دین رسمی اعلام کرد.

■ به دستور غازان خان شهادتین (لا اله الا الله، محمد رسول الله) بر دو سوی سکه ها ضرب شد.

– نمونه ۳: سلطه داعش و اسرائیل بر عراق و فلسطین

■ تصاویر مسجدالاقصی و قبة الصخره در حاشیة دامن وزیر فرهنگ و ورزش رژیم اشغالگر صهیونیستی در جشنواره سینمایی کن. با هدف تأکید بر این ادعا که بیت المقدس. پایتخت تاریخی و همیشگی اسرائیل به شمار می رود.

■ مسجد جامع النوری و منارة الحدباء. نماد شهر موصل با سابقه تاریخی ۸۰۰ ساله که توسط داعش منهدم شد.

ب – جوامع مغلوب با فرهنگ ضعیف

قومی که در اثر تهاجم نظامی شکست می خورد، اگر هویت فرهنگی اش را حفظ نکند نمی تواند استقلال سیاسی خود را به دست آورد و اگر فرهنگی غنی و قوی نداشته باشد، نمی تواند گروه مهاجم را در فرهنگ خود هضم کند و به خدمت گیرد بلکه در فرهنگ مهاجم هضم می گردد.

– نمونه ۱: شمال آفریقا(مصر) در برابر فرهنگ اسلام

– نمونه ۲: شمال آفریقا در برابر فرهنگ غرب

■ استفاده یک آمریکایی از کودک آفریقایی به جای صندلی

■ سربازان آفریقایی ارتش مستعمراتی فراتسه در آفریقا

– امپریالیسم و استعمار

اروپا در پنج قرن اخیر، کانون شکل گیری فرهنگ جدیدی است که آن را به نام فرهنگ غرب می شناسیم. در این مدت، اشکال مختلفی از سلطه را پدید آورده است. از سلطه غرب با نام هایی مانند امپریالیسم و استعمار یاد کرده اند.

الف – امپریالیسم

– واژه امپریالیسم از امپراتوری گرفته شده است و به هر نوع سلطه ای گفته می شود.

– اشکال و انواعی امپریالیسم

- ۱ – امپریالیسم سیاسی با اشغال نظامی جوامع ضعیف شکل می گیرد.
- ۲ – امپریالیسم اقتصادی، قدرت اقتصادی یک کشور، بازارها و مواد خام کشور دیگر را تصرف می کند.
- ۳ – امپریالیسم فرهنگی، مقاومت فرهنگی منطقه ای که تحت تصرف اقتصادی یا نظامی جامعه ای دیگر قرار گرفته است، از بین می رود و قوم مغلوب، برتری فرهنگی جامعه مسلط را نیز می پذیرد.

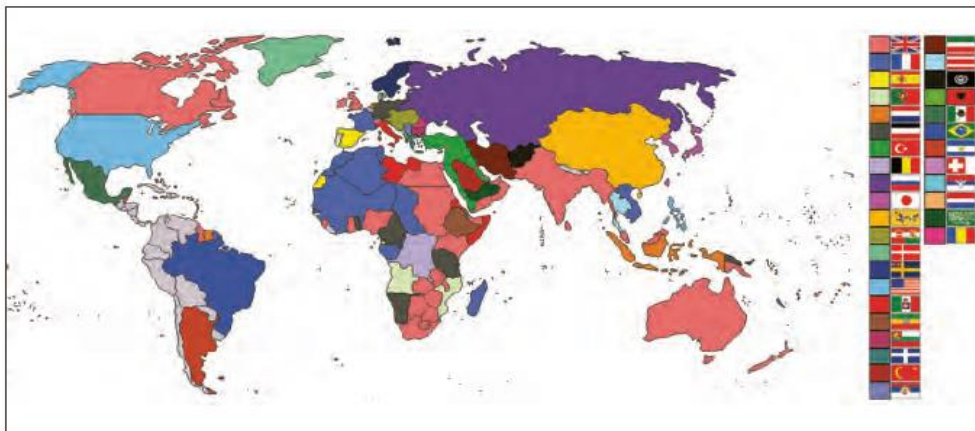
ب – استعمار

- استعمار به معنای اشغال یک سرزمین خارجی، با توسل به قدرت نظامی و سیاسی است.
- کشور فاتح را دولت استعماری و کشور به بند کشیده شده را مستعمره می نامند.
- استعمار نوعی جهان گشایی و امپراتوری است که از قرن پانزدهم توسط اروپاییان آغاز شد و در قرن نوزدهم به اوج رسید.
- در این مدت، تصرفات اروپاییان از ۳۵ درصد کره زمین به ۶۷ درصد رسید.

– نمونه: تقسیم جهان میان کشورهای استعماری

– نمونه: نقشه مستعمرات در جهان، ۱۹۱۴

– انواع استعمار

الف – استعمار قدیم

– **دلایل:** موفقیت های استعمار در این دوران ناشی از پیشرفت در زمینه های **دریانوردی، فنون نظامی و اقتصاد صنعتی** بود.

پیامد: استعمار اروپایی در سده هفدهم و هجدهم میلادی **بزرگ ترین برده داری** تاریخ بشریت را برپا کرد. اروپاییان در هجوم به قاره آمریکا، برای تأمین سلطه خود، به نسل کشی دست زدند و شمار زیادی از ساکنان بومی را از بین بردند. آنها در یک دوره **پنجاه ساله**، پانزده میلیون سرخ پوست را نابود کردند و مناطقی نظیر **هاییتی، کوبا، نیکاراگوئه و سواحل ونزوئلا** را که تراکم جمعیتی بالایی داشتند، از جمعیت خالی کردند.

– نمونه

■ بنای یادبود تجارت برده و تندیس‌های به کار رفته در آن در امتداد جاده بردگان در غرب کشور بنین در قاره آفریقا؛ این بنا یادآور آفریقایی‌هایی است که در قرون ۱۶ تا ۱۹ میلادی ربوده و به غرب فروخته شدند.

الف – استعمار نو

– **دلایل:** استعمار نو پس از شکل‌گیری جنبش‌های استقلال‌طلبانه کشورهای مستعمره، طی قرن بیستم به وجود آمد.

– **ابزارها:** در استعمار نو، کشورهای استعمارگر با استفاده از **شرایط مساعد اقتصادی** (ملی و بین‌المللی) که در دوره استعمار ایجاد کرده‌اند، از **مجریان بومی و داخلی** کشورهای مستعمره، برای رسیدن به اهداف استعماری خود استفاده می‌کنند.

– **اهداف:** در استعمار نو، کشور استعمارگر با اتکا به **قدرت اقتصادی خود**، با استفاده از نهادها و سازمان‌های اقتصادی و سیاسی بین‌المللی

و از طریق دولت‌های دست‌نشانده، **کنترل بازار و سیاست کشورهای دیگر** را در اختیار می‌گیرد.

– **شیوه‌ها:** دولت‌های استعمارگر برای به قدرت رساندن نیروهای وابسته به خود، از **کودتای نظامی** نیز استفاده می‌کنند.

– **نمونه‌ها:** کودتای انگلیسی سوم اسفند ۱۲۹۹ رضاخان و همچنین کودتای آمریکایی ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ محمدرضا پهلوی دو نمونه موفق از کودتاهای استعمار نو به شمار می‌روند و کودتای آمریکایی – انگلیسی نوژه، که به قصد ضربه زدن به انقلاب اسلامی ایران طراحی شده بود، نمونه شکست‌خورده این گونه کودتاهاست.

– استعمار نو: تفاوت استعمارگر و مستعمره

■ تبلیغات شرکت‌های تجاری در هند و نیجریه

الف - استعمار فرانو

- **دلایل:** آگاهی مردم از برنامه استعماری کشورهای استعمارگر و تغییر برنامه های استعماری استعمارگران
- **ابزارها:** استعمارگران بیش از ابزارهای نظامی، سیاسی و اقتصادی از ابزارهای فرهنگی و علمی به ویژه رسانه ها و فناوری اطلاعات استفاده می کنند.
- **اهداف:** جهان غرب در استعمار فرانو، هویت فرهنگی دیگر کشورها را هدف قرار می دهد؛ یعنی به عقاید، آرمان ها و ارزش های فرهنگ های دیگر هجوم می برد و باورها و ارزشهای فرهنگی خود را تبلیغ و ترویج می کند.
- **پیامد:** مردمی که برتری فرهنگی جهان غرب را پذیرفته باشند، هویت خود را در حاشیه جهان غرب جست و جو می کنند و به مسیری می روند که جهان غرب برای آنان ترسیم می کند.
- **شیوه ها:** تهاجم فرهنگی، شبیخون فرهنگی و ناتوی فرهنگی

- نمونه ها:

■ استفاده از ابزار رسانه ای در قالب بازی های رایانه ای؛ بازی رایانه ای که در آن حمله به ایران و مناطقی از تهران شبیه سازی شده است.

■ زبان فارسی پیش از آنکه هندوستان مستعمره انگلستان شود، دومین زبان رسمی و زبان فرهنگی و علمی این کشور بود. در سال ۱۸۲۶م، انگلیسی ها، زبان انگلیسی را زبان رسمی هند کردند.

- جمع بندی : مقایسه انواع استعمار

ویژگیهای انواع استعمار			
فرانو	نو	قدیم	ویژگیها
هرسه استعمار محصول فرهنگ غرب اند.			وجه تشابه
ابزارها و ظرفیت های فرهنگی و علمی و رسانه ها و فناوری اطلاعات	کودتای نظامی و نهادهای و سازمان های اقتصادی سیاسی بین المللی	نیروهای نظامی	ابزار
تضعیف هویت فرهنگی دیگر کشورها و جهانی سازی	کنترل بازار و سیاست کشورهای دیگر	سلطه نظامی باهدف افزایش قلمرو	اهداف
پنهان	پنهان	آشکار	حضور استعمارگران
پنهان	آشکار	آشکار	حضور مجریان
باگسترش فناوریهای نوین طی قرن ۲۱	پس از شکل گیری جنبش های استقلال طلبانه طی قرن ۲۰	از قرن ۱۵ شروع و در قرن ۱۹ با تصرفات و افزایش قلمرو به اوج خود رسید.	قرن

- نتیجه گیری ۱

- نتیجه گیری ۲

